

TRANSFORMACIÓ DE LA TOPONÍMIA RURAL A LA RODALIA DE MATARÓ

RAMON BOTER DE PALAU I GALLIFA

«... Ciertamente que el crecimiento urbano se está apoderando de las mejores tierras en la parte costera, y si, de momento, esto es un peligro pequeño, la contigüidad de esta comarca a Barcelona puede hacer temer un crecimiento desmesurado...»

Salvador Llobet, *De geografía agraria de la comarca del Maresme*, 1955

PRELIMINAR

Durant aquestes últimes dècades, la rodalia de Mataró ha patit fortes transformacions territorials. El creixement urbanístic de la ciutat —en bona part fruit d'un notable augment de la població— i el gradual abandonament de les activitats agràries han estat factors claus d'aquest procés. Aquest context descriu una realitat geogràfica ben palesa per a tots, especialment per a la gent gran que ho ha viscut.

Els topònims de la rodalia de Mataró no han quedat al marge d'aquests canvis. Faig aquesta afirmació en base a la correlació que tenen els topònims amb l'espai que designen. El geògraf Joan Tort expressa aquest concepte amb els següents termes,

«El nom de lloc té sempre un component geogràfic, en la mesura que l'«essència» o raó de ser de tal nom de lloc és identificar i individualitzar un determinat segment de l'espai» (Tort, 1996, pàg.1)

En base a aquest raonament —i atesa la dimensió geogràfica del nom de lloc—, si el territori evoluciona i canvia la conseqüència immediata és que la toponímia també ho faci.¹

Partint d'aquesta premissa, l'objectiu de la present comunicació és, des d'una perspectiva geogràfica, apuntar alguns exemples que il·lustrin els canvis que hi hagut en la toponímia de la rodalia de Mataró durant els darrers cinquanta anys.

Ja per acabar aquestes quatre ratlles introductòries, vull remarcar d'entrada que en aquest treball només abordo aspectes i topònims volgudament parcials. En tot cas, són aspectes que es podrien englobar, crec, en un treball més ampli.

FONTS CONSULTADES I MÈTODES

La majoria de la toponímia i dels apel·latius que cito els he extret de les fonts bibliogràfiques i cartogràfiques. Hi ha algun nom puntual procedent de consultes orals. Les fonts s'han inclòs en l'annex final del treball.

Per aquesta comunicació he seleccionat topònims, de manera arbitrària, de tal forma que tinguessin sempre un caràcter representatiu d'allò que he volgut il·lustrar. En tot moment, he combinat la toponímia viva amb noms pretèrits, sempre amb l'afany de mostrar les transformacions del territori. Quan he citat topònims o noms comuns específics en desús, ho he indicat.

A l'annex final, he inclòs un llistat d'apel·latius per posar de relleu els elements geogràfics que hi ha a la rodalia de Mataró i que tenen a veure amb l'activitat de l'home. Convencionalment, els he separat en dos grups: el primer grup l'anomeno apel·latius relatius al món rural tradicional i el segon, com a apel·latius relatius al món urbà contemporani.

---

1. No sempre canvia primer el lloc i després es designa. Per exemple, quan hi ha promocions d'habitatges sovint sorgeix abans la denominació i posteriorment el grup de cases. A Mataró, aquest fet va passar al grup de cases anomenades Residencial Mataró. Primer, el nom era una entelèquia comercial que ja s'usava com a topònim, i després fou una realitat que s'anomenà oficialment Residencial Mataró. Aquest nom perdurà com a topònim fins que l'Ajuntament de Mataró normalitzà la situació donant el nom del carrer on s'ubicaven aquest grup d'habitatges unifamiliars.

MEDI GEOGRÀFIC

Mataró, capital del Maresme, és un municipi que queda arrecerat a l'aiguavés de mar de la serralada Litoral.

El relleu de la serra que tanca el municipi per tramuntana és suau i està coronada per turons de poca elevació.

En aquest sector de muntanya hi ha boscos de pi pinyer, alzina i alzina surera, els quals s'alternen amb un poblament tradicionalment dispers format per masies envoltades de camps i, actualment, per urbanitzacions.

A mig pendent hi ha els lloms de sauló,² que baixen de la muntanya cap a la plana al·luvial. Aquests sectors, antigament, estaven ocupats per conreus de secà (sobretot vinya) i ara són els espais per on la ciutat tendeix a créixer.

La llenca de terra que resta entre la línia de costa i el peu de muntanya és on trobem el casc urbà de la ciutat de Mataró. Però també hi ha parts del pla ocupats per conreus de regadiu, especialment d'horta i flor. Actualment, aquests terrenys agrícoles estan en forta competència amb el creixement urbanístic de la ciutat.

Un dels elements geogràfics que identifiquen la comarca són els torrents i les rieres. Són cursos d'aigua gairebé sempre secs, però quan es desencadena un episodi de tempesta de caràcter torrencial esdevenen rius descontrolats que a vegades, malauradament, produeixen destrosses. Les rieres més importants de Mataró són, a tramuntana, la riera de Cirera; a llevant, les rieres de Sant Simó i de Mata; i, a ponent, la riera d'Argentona, que tanca el terme municipal per l'oest.

L'economia tradicional del municipi ha estat fonamentalment agrària. No obstant aquesta consideració —tal i com indica Salvador Llobet— a partir del segle XVIII la indústria ja té una certa rellevància a la ciutat (Llobet, 1955, pàg.37).

Simplificant molt, es pot dir que actualment Mataró és una ciutat on l'agricultura està en situació regressiva, però on encara l'horta conserva un cert pes específic; la indústria es manté forta (gènere de punt, metal·lúrgiques, construcció, vidre, químiques, etc.); i el sector que va clarament a l'alça és el terciari (comerç, empreses de serveis, etc.)

Des del punt de vista demogràfic, la ciutat ha triplicat amb escreix el nombre d'habitants des de l'any 1950 ençà; car ha passat de 31.634 habitants l'any

---

2. Arena que resulta de la descomposició dels granits. (GEC, 1997, vol. XX, pàg.457)

1950 a 101.510 habitants l'any 1991 (GEC, 1997, vol. XIV, pàg. 499). En bona part, aquest elevat augment de la població ha estat fruit dels forts corrents immigratoris dels anys seixanta.

El canvi conjuntural dels darrers elements descrits (socioeconòmics i demogràfics) han estat claus per a la metamorfosi de Mataró. Els efectes han estat el creixement urbanístic de la ciutat, el gradual abandonament de les activitats agràries i la revalorització de l'espai rural com a espai residencial i d'oci. Sens dubte, tot plegat ha comportat canvis notables en la fisiognomia del paisatge de tot el terme municipal.

Exemplificats sobre la realitat, aquests canvis han estat sempre en detriment de les activitats agràries. La urbanització de polígons industrials cap al Pla d'en Boet i el Rengle i el creixement del barri de Cerdanyola han fet que per ponent la ciutat hagi acabat gairebé tot el sòl agrícola disponible. A tramuntana, la barriada de Cirera també s'ha expansionat força i, darrerament, l'aparició del nou Hospital de Mataró i un complex comercial han acabat de reomplir els pocs camps de conreu que hi quedaven. En aquest sector de la ciutat, les urbanitzacions —a l'igual que a llevant— arriben fins dalt la carena. La situació a llevant no és tan desfavorable per a la pagesia. Els veïnats de Valldeix, Mata i sobretot les Cinc Sènies són els indrets on queden més camps de conreu i cases de pagès del terme.

TOPÒNIMS

Poblament

En relació amb el poblament rural de Mataró, l'element més significatiu és sens dubte la casa de pagès. N'hi ha d'escampades per tot el terme. Generalment, a Mataró la casa de pagès rep el nom genèric de masia i dóna noms tals com can Portell, ca l'Oliva o can No n'hi ha. Des del punt de vista de l'anàlisi de la toponímia és important remarcar que les masies són centres nuclears generadors d'altres noms de lloc. Per exemple, la masia de can Bruguera dóna nom al camí de can Bruguera, a la vinya de la Pujada de Bruguera i al camp de futbol de can Bruguera, però dóna també nom a realitats pròpies del medi físic, tals com serra de can Bruguera o torrent de can Bruguera.

Tradicionalment, l'agrupació de cases de pagès més properes, degut a la seva relació de veïnatge, han constituït veïnats. Els noms de veïnats a Mataró tenen un origen força antic. Els més importants són els de Mata, de Cirera i de

Valldeix. En relació amb aquest apel·latiu, és curiós ressaltar que, a vegades, els que habiten en urbanitzacions que estan dins dels veïnats ignoren si estan per exemple a Mata, a Valldeix o a Cirera. Aquest fet posa de manifest una gran desconeixença del territori per part dels qui habiten a les urbanitzacions. En aquest sentit, cal entendre les urbanitzacions com una evidència més de l'expansió de la cultura urbana que sovint implica desconeixement territorial i despersonalització.

Partides i paratges

En l'àmbit rural de Mataró, el nom dels paratges encara són vigents allà on la ciutat no s'ha engolit el camp. Per exemple, tot els pagesos de Valldeix encara saben on cau el paratge del Pont de la Vila. Per contra, els qui viuen entre la ronda del Dr. Turró i el camí de la Geganta, on ara hi ha l'emblemàtica via Europa, segur que desconeixen que estan en un paratge que antigament s'anomenava Cervera.

Les partides, considerades com a part del terme, pateixen un procés similar. Alguns noms exemplars són la partida d'en Masriera, la Rossellona, la Fornenca, etc. tots ells encara vigents.

Els conreus

És important conèixer els conreus pretèrits i actuals de Mataró per tal d'analitzar l'empremta que aquests han deixat en la toponímia rural.

En aquest sentit, considero d'una inestimable ajuda el treball titulat *De Geografia Agraria de la comarca del Maresme*, del geògraf Salvador Llobet. En aquest treball, hi ha perfilats de forma continuada els cultius de Mataró i comarca des del segle XVIII fins a l'any 1955. Llobet, durant el període esmentat, comenta que el cultiu més rellevant és la vinya, amb un màxim històric a les vigílies de l'entrada de la fil·loxera a Espanya.³ També comenta, sense ser mai

---

3. En relació amb el màxim moment de l'expansió de la vinya, Llobet diu: «Es muy bien sabido que las compras francesas de vino a España hicieron aumentar el terreno que estaba destinado a este cultivo. Cadevall, en el prólogo de su *Flora del Vallés*, decía que en esta comarca se habían roturado muchos bosques para plantar viña, después de la entrada de la filoxera en Francia.» (Llobet 1955, pàg. 59)

tan important com la vinya, que els tarongers i els garrofers tenen una certa rellevància durant el segle XIX. I, finalment, a partir del segle actual, destaquen amb força els conreus de regadiu. Per tant, l'hortalissa, la flor i la patata prenen el relleu a la resta de conreus suara esmentats.

El record d'alguns d'aquests cultius, molts extingits, perduren gràcies a la toponímia fixada i també a través de la memòria col·lectiva. Exemples ben clars serien els noms de lloc següents: vinya d'en Pruna, el Caminet de les Vinyes (actualment nom de carrer), «los Naranjos» (renom que rep can Morot), els garrofers de Santa Cecília (avui desapareguts), Horta Puig o les hortes del Camí Ral.

Analitzant aquests topònims, detecto que hi ha dos mecanismes de formació d'aquest tipus de noms.

El primer mecanisme de formació dels noms de lloc referents als cultius seria a partir el nom del cultiu (com a apel·latiu) més el nom dels seus propietaris o arrendataris (com a nom propi). Amb aquesta fórmula el nom conté, de forma implícita, el concepte de qui n'és el propietari o parcer. Serien els casos de l'horta Puig (referit al conjunt d'hortes de can Puig, al Pla de Sant Simó) o la vinya d'en Pruna (referit a Anton Pruna, parcer de can Català).

La segona fórmula al·ludeix a topònims de cultius que no especifiquen una possessió sinó que suggereixen la seva localització a partir de la comparació. És a dir, són noms que fan servir altres elements d'aquell indret en relació amb els quals permet identificar-ne la seva posició geogràfica. Són els casos de les hortes del camí Ral (on el nom de la via de comunicació informa on són les hortes) i els garrofers de Santa Cecília (garrofers situats a la partida de terra de Santa Cecília).

Tal i com apuntava més amunt en aquest epíleg, aquest grup de noms només perduren mentre hi ha el record per part d'un col·lectiu determinat, o bé si hi ha una clara voluntat de fixació del topònim. Per fer més entenedor el primer cas, es pot exemplificar de la següent manera: al veïnat de Valldeix, quan morin els darrers testimonis orals vinculats a la vitivinicultura, ja ningú recordarà noms com la vinya d'en Masriera o la vinya del Paioi. Per tant, i enllaçat amb el tema de la fixació de la toponímia, només es recordaran noms com el camí de la vinya d'en Saumells o el Caminet de les Vinyes, on l'Ajuntament de Mataró manifesta una clara voluntat perquè el nom perduri.

En relació amb la distribució dels cultius en el terme, crec important fer una consideració de caràcter geogràfic. En general, la plana al·luvial sempre s'ha reservat pels cultius de regadiu, especialment d'horta. La topografia més apta,

facilitant el rec per inundació, els sòls més fèrtils i la major disponibilitat d'aigua n'han estat factors claus. En canvi, els relleus suaus que baixen de les serres fins al pla han estat aprofitats sempre pels cultius de secà, precisament per manca-li les aptituds de la plana.

En relació amb el terreny on es fan els cultius, és interessant constatar les denominacions que reben les porcions de terres cultivades en funció de la topografia i la forma del terreny.

Tradicionalment, en els camps on hi ha vinyes, els pagesos han emprat l'apel·latiu *rost* per designar-los. Aquest fet s'entén si considerem que la vinya sempre ha estat a mig vessant; per tant, en llocs amb pendent. Així doncs, oralment, els pagesos podien parlar genèricament dels rostos del Pericó per referir-se a la vinya de can Català.

És especialment favorable la topografia de la plana litoral pel cultiu d'horta. Hi ha molts noms en aquest sector que porten implícit els concepte dels conreus de regadiu. Cinc Sènies o horta Palmar en són bons exemples.

Quan no es cultiva l'horta al pla, per tant a mig vessant, es terraplena el terreny per formar una plana apta per al cultiu. Els Clavells, situat en un lloc amb pendent, és un topònim paradigmàtic del concepte ara exposat. A la dècada dels quaranta, aquest nom de lloc feia al·lusió a la primera plana cultivada de clavells de Mataró. Aquest cultiu de flors estava entre el torrent dels Vidals i la carretera de Mata. Aquesta plana està actualment abandonada.

Abans de l'arribada de la maquinària pesant, per mobilitzar grans quantitats de terra i fer planes es parlava de feixes que s'esgraonaven muntanya amunt. De fet, el mateix nom feixa ja evoca una peça de terra de conreu en forma de terrassa. Normalment entre feixa i feixa hi havia marges desprotegits, però a vegades s'hi construïa una paret d'obra. Tradicionalment, hi havia conreus de secà. En general, les feixes han estat en els vessants més enlairats de la serralada Litoral. Degut a la seva ubicació i sumat a la baixa rendibilitat, ha fet que les feixes fossin els trossos de terra que primer s'han abandonat a Mataró.

Antigament, a la comarca els boscos eren aprofitats per l'home per tal d'obtenir llenya, carbó vegetal i extreure'n el suro (MONTSERRAT, 1968, pàg. 24). És en aquest sentit lucratiu que considero els boscos gairebé com a sectors de conreu, i és per això que els he inclòs en aquest grup. Alguns exemples de noms de bosc són: bosc de la Pedra del Llop, Suros de can Soler o les Sureres. Aquests dos últims noms, des del punt de vista semàntic, ja ens permeten sobreentendre sobradament per quins motius són interessants forestalment.

PROVEÏMENT D'AIGUA: LES MINES

Tot el que té a veure amb el proveïment d'aigua per als conreus i per a la població de Mataró també ofereix un ampli ventall de noms.

El subsòl del terme és ric en aigües. La millor mostra objectiva d'aquest fet és la gran proliferació de regadius que hi ha Mataró. Tradicionalment, l'obtenció d'aigües s'ha fet a través de les mines, és a dir, galeries subterrànies per captar i conduir les aigües.

Procedent de la muntanya, tal i com apunta l'historiador Joaquim Llovet, hi ha una sèrie de mines d'aigua ja documentades al segle XVIII.⁴ Durant els segles XVIII, XIX i principis del XX, aquestes mines subministraven aigua a les fonts públiques de la ciutat. També hi havia mines de propietat privada, les quals donaven aigua corrent a sectors parcials de la població. Posteriorment, la ciutat va obtenir aigua procedent de la conca de la riera d'Argentona. En canvi, ara, atesa a la gran demanda d'aigua que hi ha, el proveïment de la ciutat es fa amb aigua del Ter, car les mines del terme i els pous de la riera d'Argentona han quedat obsolets pel poc cabal que aporten en relació amb els consums actuals. Manllevant un concepte de la cartografia, es pot ben bé afirmar que Mataró ha fet un canvi d'escala per arribar a les deus d'aigua. Amb tres-cents anys, hem passat d'agafar les aigües de les capçaleres de les rieres de Valldeix, Cirera i Argentona a prendre aigua procedent de la capçalera del Ter, al Pirineu Oriental.

Hi ha força topònims que fan al·lusió als minats, molts ara ja abandonats. La mina Sac d'Ossos, les mines municipals de Valldeix, la mines d'en Trisach o la mina de can Català en són bons exemples.

Altres elements referits al proveïment de l'aigua són els pous (Pou d'Avall o el pou de la Sínia, tots dos topònims ja extingits), les basses (Bassa del Revolt, encara vigent) i els molins avui ja en desús (Molí de Baix, rec del Molí, etc.). Comentar aquest darrer element, els molins, s'escapa del contingut d'aquest treball; tanmateix, donaria substància per fer una monografia ben completa.

---

4. En relació amb les mines i a la geografia de Mataró, Joaquim Llovet diu: «Mataró gaudeix d'una posició topogràfica privilegiada per al desenvolupament dels minats, gràcies a la relativa proximitat a l'hemicercle de muntanyes que tanquen al nord del seu terme municipal. Les clotades d'aquesta cadena són uns veritables receptacles d'un tan preat líquid, la captació del qual resulta fàcil d'aconseguir mitjançant les galeries i els col·ladors instal·lats als llocs adients» (Llovet, 1959, pàg. 193)